

OMÓWIENIA, POLEMIKI, RECENZJE

TOMASZ KASPRZAK

Warszawa

HOMO ELIGENS, CZYLI DLACZEGO LUDZIE NIE SĄ KLAWISZAMI FORTEPIANU

Wieloletni dorobek naukowy Andrzeja Sicińskiego znalazł podsumowanie w książce wydanej przez IFiS PAN w 2002 r.¹ Zgodnie z tytułem publikacja ma formę zbioru szkiców, w których autor za pomocą kategorii pojęciowych opracowanych przez niego we wcześniejszych pracach analizuje rzeczywistość społeczną. Te kategorie to tytułowa triada, czyli „styl życia”, „kultura” i „wybór”. Kulturę autor pojmuje jako sferę pośredniczącą między człowiekiem jako systemem biologicznym a fizycznym otoczeniem tego systemu. Składa się ona ze znaków, symboli, znaczeń, wzorów i wartości. Kultura to rzeczywistość *sui generis*. Takie rozumienie bliskie jest Kroeberowskiemu założeniu całościowego charakteru kultury. Analizując w części pierwszej i drugiej pojęcie stylu życia autor wskazuje na jego wieloznaczność i uwikłanie. Mimo że jest to kategoria dobrze ugruntowana w socjologii, stosowana nieprecyzyjnie i niezobowiązująco staje się słowem-wytrychem. Zaważszczenie przez reklamę i marketing dodatkowo ogranicza jej przydatność do wyjaśniania rzeczywistości. Dla Sicińskiego ważne jest określenie stylu życia jako kategorii wiążącej teoretycznie i metodologicznie. Za jej pomocą stara się zrozumieć (w sensie Weberowskim) wybory dokonywane przez jednostki i grupy zarówno w sferze wartości, jak i życia codziennego. Dochodzimy tu do kategorii wyboru, kluczowej w tym tekście. Wybór staje się w tej perspektywie podstawową zasadą funkcjonowania czło-

wieka w społeczeństwie oraz kluczem do zrozumienia istoty kultury i społeczeństwa.

Z rozważaniami o stylach życia i wyborach ściśle łączy się problematyka potrzeb i wartości analizowanych systemowo. Autor podejmuje interesującą kwestię uniwersalności wartości. Zainteresowanie to ma charakter praktyczny. Otóż, zdaniem Sicińskiego, konieczne jest uwspólnienie przynajmniej niektórych wartości na poziomie globalnym, aby możliwa była jakakolwiek wspólna przyszłość przedstawicieli różnych kultur. Stara się on może nie ostatecznie rozstrzygać, lecz przynajmniej zwracać uwagę na znaczenie kwestii o filozoficznej proveniencji (wartości, potrzeb) — inna sprawa, czy w ogóle są one rozstrzygalne na gruncie socjologii. Można dostrzec tendencję do zakorzenienia myśli socjologicznej w filozofii, dzięki czemu możliwe byłoby nowe spojrzenie na zagadnienie funkcjonowania jednostek w społeczeństwie.

Pisząc o wartościach Siciński operuje pojęciami takimi, jak etos, poczucie obowiązku, lojalność. Podczas analizy tych kategorii pojawia się perspektywa subiektywna — własne wspomnienia i refleksje na temat powstania warszawskiego i systemu normatywnego wyznawanego przez jego organizatorów i uczestników (przedstawione w kończącym książkę wywiadzie). Ma to szczególne znaczenie — przykład powstania warszawskiego pokazuje biograficzne źródła sposobu uprawiania nauki. Andrzej Siciński tak o tym pisze we wprowadzeniu: „Po 45 latach pracy badawczej autor tych szkiców uświadomił sobie wyraźniej niż dotychczas, że właściwie przez cały ten okres interesował się, jako socjolog, przede wszystkim wyborami dokonywanymi przez ludzi, ich społecznymi uwarunkowaniami — przekonany przy tym, że lu-

Adres do korespondencji: Ośrodek Badań Młodzieży UW, Nowy Świat 69, 00-046 Warszawa; e-mail: kasprzakt@yahoo.com

¹ Andrzej Siciński, *Styl życia, kultura, wybór. Szkice*, Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 2002, stron 230.

dzie nie są «klawiszami fortepianu» (w co wierzyli marksiści i wydają się wierzyć specjaliści od marketingu i propagandy)” (s. 17). Jak widać, kwestionuje dominację tak zwanych obiektywnych uwarunkowań, podkreślając wagę ciągłych wyborów w życiu społecznym.

Henryk Domański w przedmowie pisze, że rola nauki winna ograniczać się do wyjaśniania procesów, natomiast postulowanie zmian wykracza poza jej zakres. Siciński podkreśla jednak, że rzeczywistość społeczną należy nie tylko diagnozować, ale i zmieniać — wynika z tego wizja nauki jako działalności zaangażowanej. Odniesienie się do własnych doświadczeń oraz do doświadczeń całego pokolenia i narodu pozwala autorowi szukać wyjaśnień porządku społecznego w systemie wartości i norm. Przykład powstania warszawskiego służy w istocie pokazaniu, że tworzenie się społeczeństwa jest konsekwencją jednostkowych wyborów członków tego społeczeństwa działających mimo „obiektywnych uwarunkowań”. Wybory te nie są prostą pochodną zewnętrznych nacisków w postaci nagród i kar, ale wynikają z silnie zinternalizowanych norm i wartości podzielanych przez członków społeczeństwa. W tym kontekście tytułowa triada, czyli styl życia, kultura i wybór, to elementy konstytuujące społeczne funkcjonowanie jednostki. Andrzej Siciński pokazuje na przykładzie powstania warszawskiego, że możliwa jest powszechna zgoda co do podstawowych wartości. Formuje też pytanie o warunki takiej zgody we współczesnym społeczeństwie polskim w ponad pół wieku po drugiej wojnie światowej.

W opisie i ocenie nowych mediów i globalnej kultury autor jest oszczędny. W części trzeciej książki pokrótce referuje najistotniejsze stanowiska w tej kwestii, poczynwszy od McLuhanowskiej kategorii globalnej wioski przez społeczeństwo poprzemysłowe Daniela Bella, społeczeństwo ryzyka Ulricha Becka, a skończywszy na koncepcji społeczeństwa sieciowego Manuela Castellsa. Mimo że daleki jest od straszenia rzeczywistością zglobalizowanego świata (będącego dla ludzi źródłem niepokoju), podkreśla zagrożenia towarzyszące procesowi globalizacji. Zalicza do nich zwłaszcza nasilające się zjawisko wykluczenia (zarówno w ramach

poszczególnych krajów, jak i w skali światowej). Obok zagrożeń wskazuje także szanse związane z tym procesem. Kulturowym warunkiem globalizacji, rozumianej jako upowszechnianie się procesów pozytywnych, jest tolerancja dla różnorodności i pluralizm. Szczególną rolę autor przypisuje edukacji dla różnorodności, wielokulturowości, z czym wiąże się przełamywanie stereotypów. Taka wizja przyszłości wynika z przeświadczenia, że współczesny świat jest miejscem spotkań różnych kultur, idei, stylów życia i doświadczeń, które nieustannie wpływają na życie codzienne ludzi, a edukacja interkulturowa stwarza jedną z niewielu szans na (w miarę) harmonijne współdziałanie mieszkańców globalizującego się świata.

Analizując niektóre sposoby konceptualizacji rzeczywistości we współczesnej humanistyce, autor krytycznie ocenia postmodernizm. Bliski tu jest stanowisku Ulricha Becka, który twierdzi, że: „*Post* to słowo-kod bezradności, która uwikłała się dodatkowo w to co modne”². Podobnie negatywnie odnosi się Siciński do feminizmu, który również określa jako kolejną intelektualną modę, a *gender studies* nazywa nauką w protezę ruchu feministycznego.

Współczesna polska kultura w ocenie autora niewiele jest warta. Tak to ujmuje: „Duch ekscesywnego egalitaryzmu zakręłował w społeczeństwie polskim — przede wszystkim właśnie w odniesieniu do sfery kultury. Powszechne (niemal) uznanie zyskuje miernota” (s. 163). Kiepskiemu stanowi polskiej kultury odpowiada niska jakość tutejszych elit (a raczej ich brak)³. Podobnie jak Edmund Mokrzycki⁴, autor podkreśla narastający problem nieobecności elit zdolnych nadawać tempo rozwojowi Polski w kontekście wchodzenia w struktury Unii Europejskiej. Siciński postuluje długofalowy „narodowy program rewitalizacji elit” na poziomie zarówno narodowym, jak i regionalnym oraz

² U. Beck, *Spółeczeństwo ryzyka. W drodze do innej nowoczesności*, Warszawa 2002, s. 15.

³ Za elity uznaje grupę wyróżniającą się spośród innych właściwościami uznanymi za doniosłe i pożądane (por. s. 164).

⁴ E. Mokrzycki, *Bilans niesentymentalny*, Warszawa 2001.

lokalnym. Jego zdaniem, podstawowy element polskiej elity, który winien być „wskrzeszany” ze względu na bieżące potrzeby, to nauczyciele szkół podstawowych, gimnazjów i liceów. Innymi działaniami mieszczącymi się w ramach szeroko pojętej edukacji kulturalnej społeczeństwa polskiego są: krzewienie snobizmu kulturalnego i uświadamianie ludziom ich kulturowej niekompetencji. Siciński postuluje więc: z jednej strony wykreowanie w społeczeństwie grupy posiadającej etos (czyli elity), która zdolna będzie przykuć uwagę mas, a z drugiej zerwanie z nieefektywną „polityczną poprawnością”.

Książka ta w zasadniczy sposób różni się od poprzednich prac autora. Różnica dotyczy zarówno formy, jak i treści. Dotychczasowe publikacje Andrzeja Sicińskiego dotyczące zagad-

nień stylów życia często miały charakter prac zespołowych powstających pod jego redakcją⁵. Ta natomiast stanowi wspomniany już rodzaj osobistego „podsumowania”, w którym piszący skupia się na własnym rozumieniu roli wyborów w kulturze i kształtowaniu się stylów życia. I choć jest to zbiór szkiców w większości publikowanych wcześniej, pisanych w różnych okresach działalności naukowej autora, zebrane razem dają one wyraz naukowej i życiowej postawy Andrzeja Sicińskiego.

⁵Np.: A. Siciński (red.), *Style życia. Koncepcje i propozycje*, Warszawa 1976; A. Siciński (red.), *Style życia. Przemiany we współczesnej Polsce*, Warszawa 1978; A. Siciński (red.), *Style życia w miastach polskich (u progu kryzysu)*, Wrocław 1988.